

УДК 005+504 : 330.52

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СЕКТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Л.Є. Купінець, д.е.н., с.н.с.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса, Україна

Купінець Л.Є. Методологічні засади дослідження процесів екологізації секторів національної економіки.

Визначено методологічне забезпечення дослідження процесів екологізації як сучасного вектору секторальних трансформацій в межах якого обґрунтовано: структуру, підходи, методи, способи побудови та логічну організацію теоретичного знання про еволюцію означених процесів в економіці; притаманних їм протиріч, обмежень, ризиків та загроз; механізмів та інструментарію впровадження нових форм та методів господарювання.

Ключові слова: процес екологізації, сектор національної економіки, інституціональні засади екологізації, ідеологія сучасних секторальних перетворень, індикатори секторальної екологізації

Купінець Л.Е. Методологические основы исследования процессов экологизации секторов национальной экономики.

Определено методологическое обеспечение исследования процессов экологизации как современного вектора секторальных трансформаций в пределах которого обоснованы: подходы, методы и способы построения теоретического знания об эволюции указанных процессов в экономике; присущих им противоречий, ограничений, рисков и угроз; механизмах и инструментария внедрения новых форм и методов хозяйствования.

Ключевые слова: процесс экологизации, сектор национальной экономики, институциональные основы экологизации, идеология современных секторальных преобразований, индикаторы секторальной экологизации

Kupinets L.E. Methodological bases of the research of national economy sectors ecologization.

The paper is concerned with methodological support of the ecologization process research which is defined as a modern vector of sectoral reforms. Approaches, methods and ways of the forming the theory of these processes in the economy are substantiated. The author also highlighted contradictions, limitations, risks and threats, mechanisms and tools of new forms and methods of the economic management.

Keywords: ecologization, national economy sector, institutional framework of the ecologization, ideology of modern sectoral reforms, sectoral ecologization indicators

Міжнародні та національні ініціативи останніх років визначили гостру необхідність екологізації економіки, імплементації екологічної складової в програми соціально-економічного розвитку країни, регіону, суб'єкту господарської діяльності та адаптації програмних заходів до умов ринкової економіки. Більшість країн світу розділяють нову ідеологію подальшого розвитку та реалізують її в екологічній політиці та національних планах дій. Не стала виключенням і Україна. В Україні сформовано екологічне законодавство, у відповідності до основоположних документів Ріо+20 та Закону України від 21.12.2010 № 2818-VI «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Визначено сектори національної економіки, екологізація яких потенційно дозволить отримати найбільший соціо-економіко-екологічний ефект від захисту довкілля, в тій чи іншій мірі окреслено можливі напрямки секторальної екологізації, сформовано національний план дій тощо. Тому пошук придатних форм еколого-економічного розвитку секторів національної економіки на основі формування збалансованих галузевих відносин виступає нагальною необхідністю. Саме побудова екологоорієнтованих секторальних моделей на основі єдиного підходу до проблеми дозволить визначити специфічні для кожного сектору національної економіки напрямки, шляхи та форми господарювання, що ґрунтуються на новій ідеологічній платформі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Певний вклад у вирішення цих задач внесли наукові школи, які сформувалися в Інституті економіки та прогнозування НАН України, Інституті економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, Інституті прикладного системного аналізу НТУУ «КПІ» НАН України і МОН України, Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Інституті проблем природокористування та екології НАН України, Інституті географії НАН України та інших. У відповідності з напрямками досліджень наукових колективів академічних інститутів в межах означеної проблеми сформовано потужний науковий базис, що включає: методологію секторальних прогнозів; теоретико-

методологічні засади формування і реалізації екологічної політики та еколого-економічного інструментарію державної стратегії сталого розвитку; методологію системного аналізу для рішення міждисциплінарних завдань в секторах національного господарства; інституціональні засади екологізації секторів національної економіки; методологію вибору стратегії сталого розвитку техногенно навантажених регіонів України та наукове обґрунтування регіональної системи екологічного моніторингу; методологію збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку України.

Між тим, початок масштабних перетворень в країні в межах започаткованих секторальних екологічних задач потребує визначення методології вивчення процесів екологізації та державного впливу на впровадження основних засад екологічного управління секторальним розвитком та їх ґрунтового дослідження. Методологія реалізації екологічної політики в країні в цілому та в секторальному вимірі повинна ґрунтуватися на певному базисі, який забезпечує єдиний підхід в дослідженнях процесів секторальної екологізації, а також єдність та розмаїття підходів до екологічного управління з метою досягнення рівноваги між очікуваними економічними результатами та можливостями навколишнього середовища.

Метою статті є обґрунтування системного уявлення методології дослідження процесів секторального розвитку на засадах еколого-орієнтованих перетворень.

Виклад основного матеріалу

В останні десятиріччя проблема екологізації розглядається як ключовий напрямок економічного зростання, метою якої є економічний добробут майбутніх поколінь, що базується на збереженні довкілля та мінімізації екологічних ризиків. Взаємодія людини та природи потребує створення нової філософії економічного зростання [1, 2, 4, 8]. Вона трактується як альтернатива колишньому курсу економічного розвитку.

Тобто розвиток процесів екологізації можна розглядати як певну відповідь суспільства на виникнення екологічної небезпеки. Отже посилення антропогенного та техногенного впливу на довкілля є результатом недостатнього впровадження екологоорієнтованих рішень і одночасно виклик суспільству, який формує його дійову відповідь. Це означає, що процес екологізації секторів національної економіки повинен стати основою сталого суспільного розвитку, а тому їм потрібно управляти.

Такий тісний взаємозв'язок між суспільним розвитком та станом природного середовища виводить процес екологізації економіки на рівень нової ідеології сучасних секторальних перетворень. Але ж у розвитку секторів національної економіки є суттєві відмінності, що стосуються специфічних особливостей функціонування, ступеня впливу на довкілля, долі відповідних

секторів у ВВП, застосуванні механізмів та інструментів управління, підтримки та галузевого регулювання тощо. Тому потрібно визначити єдиний методологічний базис дослідження секторальної екологізації, що дозволить із системних позицій підійти до визначення стратегії управління цими процесами на локальному, регіональному та державному рівнях та врахувати секторальні відмінності шляхом застосування специфічних методів їх дослідження.

Економічна наука сформувала загальне поняття методологічного базису вирішення тієї чи іншої задачі. В сучасному розумінні методологія (гр. «*methodos*» – спосіб, метод и «*logos*» – наука, знання) розглядається як спосіб наукового пізнання, як логічна побудова структури дослідження, що визначає його мету, об'єкт, предмет, суб'єкт, принципи, комплекс засобів, методів та підходів до об'єктивного вирішення проблеми, систему відповідних обмежень.

Сучасний погляд на методологію дослідження означеної проблеми потребує новаторського підходу, адже екологізації економіки сама по собі є результатом зміни світогляду людства, ринкових трансформацій в їх багатогранності та протиріччі, перегляду пріоритетів державного, суспільно-політичного та економічного розвитку країни, прийняття нових та переосмислення існуючих законодавчих документів, розповсюдження позитивної практики збереження довкілля. Всі означенні перетворення суттєво розширюють наукову базу методології. В той же час складність та міждисциплінарний характер наукової проблеми потребують використання методів, форм та підходів методологічного арсеналу в їх широкому різноманітті. Таким чином, виявляється певна залежність між методологією як системою побудови наукового знання та науковою проблемою, що потребує певного методологічного підґрунтя дослідження. Методологію формують процеси та явища, що відбуваються в сучасному світі, збагачуючи інформаційний базис дослідження, забезпечуючи систематизацію знання у нових напрямках, пошук нових методів та організаційних форм вирішення проблеми. Водночас розвиток методологічного базису розширює вибір наукового інструментарію та сприяє досягненню поставлених цілей в процесі вирішенні будь-якої наукової проблеми.

З огляду на викладене побудуємо структурно-логічну схему методології дослідження процесів екологізації в секторах національної економіки (рис. 1).

Наведений схематичний рисунок, що віддзеркалює логіку дослідження секторальної екологізації, по-суті, відповідає задачам загальнонаукової методології, яка з позицій комплексного підходу дозволяє побудувати певну логічну схему, що пов'яже визначену проблему та очікуваний результат через визначення її найбільш важливих складових – об'єкт-предмет, суб'єкт-об'єкт, процес, умови, фактори протидії, механізми управління та ін.

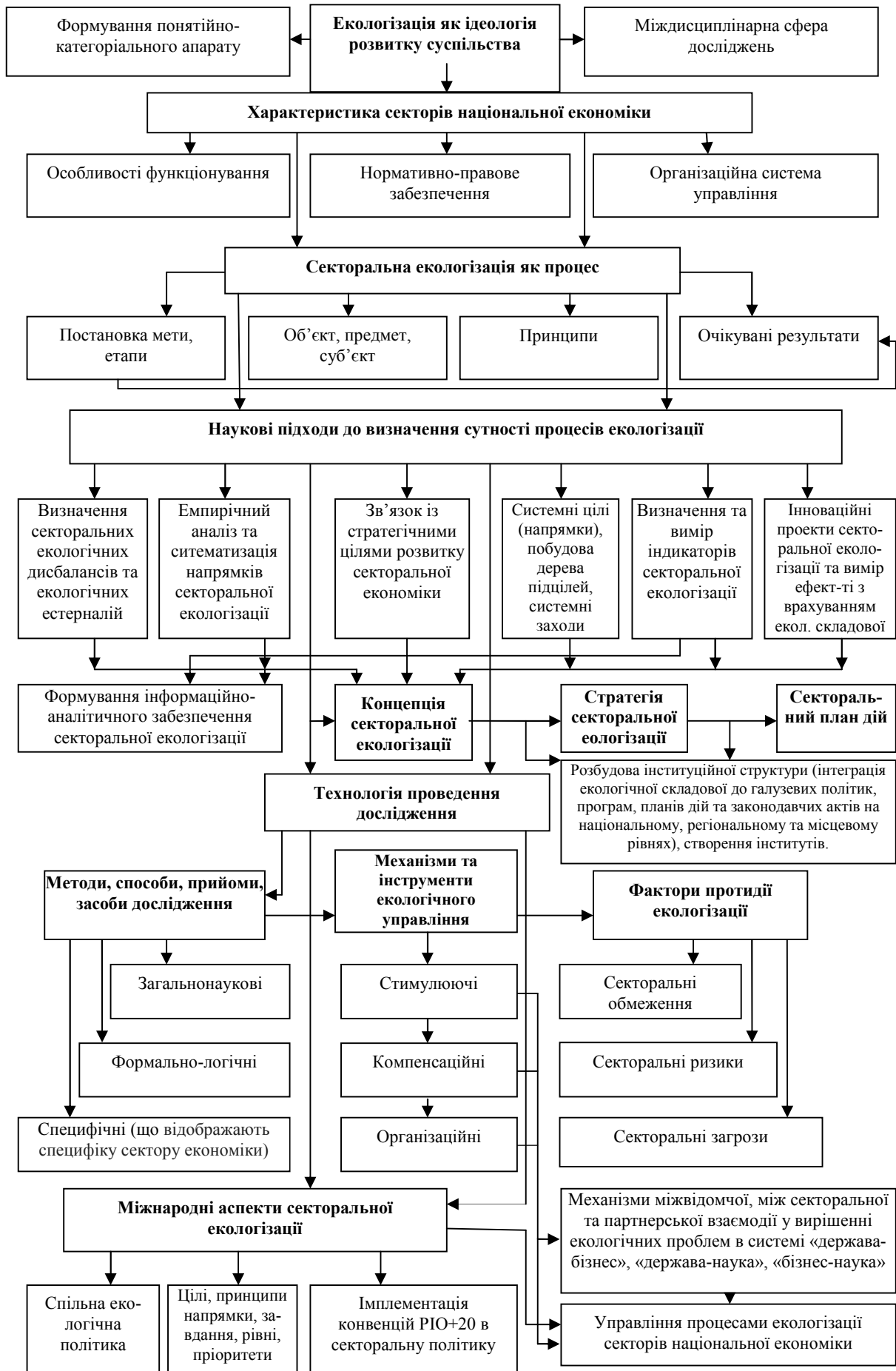

Рис. 1. Структурно-логічний профіль методологічного базису секторальної екологізації

Складність проблеми посилює необхідність пошуку шляхів імплементації екологоорієнтованих інноваційних рішень в практику секторального господарювання, які враховують її специфіку.

Екологізація є результатом генезису систем господарювання, що склалися в секторах національної економіки та забезпечували економічне зростання у відповідності до існуючих концепцій природокористування. Сучасний орієнтир – перехід країни до сталого розвитку, формування проекту Національного плану дій та обґрунтування відповідних першочергових цільових завдань. Складовою цих завдань є досягнення та підтримка якісного стану довкілля, що досягається завдяки активізації процесів екологізації. Прогрес економіки сприяє підтримці якісного стану природного середовища та, навпаки, досягнення такого стану довкілля стабілізує економічне зростання. Тобто секторальну екологізацію можна розглядати як визначальний компонент подальшого розвитку економіки. Але щоб окреслити напрямки процесу секторальної екологізації звернемось до визначення суттєвого розуміння поняття «екологізація економіки».

Аналіз існуючих публікацій дозволив узагальнити відмінності понятійного апарату та сформулювати дії, з якими пов'язується екологізація. До них відносяться як загальні, так і специфічні напрямки. В коло загальних включають реструктуризацію сфери виробництва та споживачього попиту; екологічну модернізацію виробництва шляхом впровадження екологічних інновацій – нової техніки, безвідходних та маловідходних технологій, очисного обладнання; застосування нових форм організації виробництва, які сприяють ефективному використанню природних ресурсів та збереженню природного середовища тощо. Специфічні напрямки обумовлені характером функціонування секторів національної економіки.

В цілому екологізація слід розглядати як закономірний процес економічного розвитку, цілеспрямований на ліквідацію екологічних дисбалансів та сталого розвитку шляхом реалізації ефективних механізмів природокористування. Таким чином процес екологізації об'єднує три складові: оточуюче природне середовище, соціум і середовище та екологічну політику. Саме це визначає міждисциплінарний характер проблеми екологізації суспільного виробництва та обумовлює необхідність суттєвого збагачення методологічних прийомів дослідження.

Але процес екологізації потрібно вбудовувати в стратегії секторального розвитку, адже кожен сектор є функціонально особливим, діє в межах певного правового поля, має свою стратегію розвитку та організаційну систему управління, яка не готова в існуючому стані до сприяння екологоорієнтованих перетворень [2, 3].

Секторальна екологізація як процес (від лат. *processus* – просування) це цілеспрямована модер-

нізація економіки, яка визначається певною трансформацією господарської системи у часі, що призводить до зміни її стану в цілому та її складових. Враховуючи, що означені зміни пов'язані із заходами, спрямованими на захист довкілля та задоволення попиту споживачів в екологічно чистій продукції, цілком справедливо вважати процес екологізації бізнес-процесом.

Мета секторальної екологізації визначає майбутні орієнтири стану господарської системи, які можуть бути досягнуті у разі впровадження запланованих доступних засобів і заходів. Тобто мета – це очікуваний стан, а не спосіб її досягнення. Тому у відповідності до запланованих очікувань, мета повинна враховувати галузеву специфіку, може відповідати часовому критерію, відбиваючи довгострокові та короткострокові орієнтири, визначати певну етапність у вигляді стратегічних і тактичних цілей або мати ієрархічну побудову в залежності від рівня управління, починаючи від глобального і закінчуючи локальним рівнем. В системі цілеполягання можуть бути визначені інші критерії розподілу цілей. Але їх кінцевий перелік, як і низка відповідних завдань залежить від ресурсних можливостей країни, регіону, підприємства, технічних можливостей реалізації та, нарешті, комерційної вигоди.

Об'єкт та предмет дослідження співвідносяться між собою як визначена проблема, що породжена деструктивними процесами довкілля та механізмами попередження і подолання цієї деструкції. Між тим об'єкт іноді отождоюється із об'єктом наукового аналізу, тобто суб'єктом господарювання, як носія та провідника політики екологізації, на прикладі якого вивчається проблема. В такому разі об'єкт можна визначити по функціям, які притаманні йому як економіко-екологічній системі.

Принцип – вихідне положення теорії. Принципами екологізації виробництва в секторах національної економіки є базові вихідні положення організації виробничого процесу у відповідності із законами функціонування виробництва та розвитку природи. Вони визначають загальні засади досягнення поставлених цілей шляхом логічного аналізу закономірностей адаптації соціально-економічних систем к умовам функціонування природи. Загальноприйнятої сукупності принципів не існує. Це має своє пояснення. Адже у визначенні принципів закладено потенціал збагачення методології дослідження процесів екологізації як частини глобальної проблеми сталого розвитку. Формування наукового знання починається із визначення як загальнонаукових, так і специфічних принципів, що враховують особливості секторальної економіки. Тобто сутність загальнонаукових принципів формує діалектика пізнання загальних закономірностей розвитку природи та суспільства, а специфічних – взаємозв'язок теорії та практики, макро-, мезо- та мікроекономічний аналіз процесів секторального розвитку.

Підхід – це зріз дослідження, що висвітлює окремі сторони проблеми, які в своїй єдності формують певне уявлення про її масштаб, об'єктивні та суб'єктивні сторони, шляхи вирішення, ризики та загрози. Чим більше визначених зрізів, тим детальніше дослідження і тим ближче очікуваний результат та реалізація мети. У загальному вигляді отримані результати дозволять описати процеси, що відбуваються, оцінити їх в кількісному або якісному вимірі, обґрунтувати тенденції, виявити протиріччя та провести певні узагальнення існуючого досвіду. Визначення напрямків ґрунтується на аналізі секторальних дисбалансів, практики позитивного досвіду, міжнародних вимог, дослідженнях стратегії секторального розвитку тощо. Авторське бачення підходів до вивчення проблеми базується на суто конкретних напрямках, що обумовлені об'єктивними процесами сьогодення. Сукупність означених нижче підходів дозволить описати стан секторальної економіки, провести аналіз процесів екологізації на підставі наявного інформаційного базису, здійснити їх кількісно-якісний вимір, зробити відповідні узагальнення, визначити закономірності і протиріччя та окреслити відповідні управлінські дії. Саме такий погляд на проблему відповідає сутності фундаментальних засад методології економічної науки.

Визначення ключових положень, що розкриють сутність екологізації та її зв'язок з господарськими процесами в секторах національної економіки, дозволить реалізувати концептуальний підхід, в якому потрібно системно визначити всі аспекти проблеми, їх характеристики, причинно-наслідкові зв'язки та пріоритети. Означений перелік завдань наочно відобразить суб'єктно-об'єктні, функціональні та

організаційні зв'язки. Таке бачення є основою стратегії секторальної екологізації та подальшого секторального плану дій, який дозволяє реалізувати екологічні пріоритети (екологічні проблеми за критеріями впливу на довкілля або здоров'я населення, сектори економіки, дії та заходи) шляхом відповідних змін на локальному рівні та визначення кола зацікавлених сторін, посилює дію екологічного управління та його головної функції – екологічного планування, запроваджує процеси кадрового формування та широкомасштабних консультацій з громадськістю.

Отже почнемо з екологічних дисбалансів, які ототожнюються з екологічною кризою (екологічним стресом), нестабільністю та руйнацією природного середовища. Дисбаланс (дебаланс) – це порушення балансу, невірноваженість, невідповідність, нерівність певних величин, порушення складових будь-якого процесу. Екологічний дисбаланс в глобальному сенсі посилює розбалансованість екосистем, визначає невідповідність потреб суспільства та можливостей природного середовища їх забезпечити. Прояви дисбалансу функціональних взаємозв'язків потрібно виявити та визначити. Для кожного сектору вони специфічні, але є спільні області

визначення цих зв'язків. Це стосується перевищення екологічних нормативів, надмірного нарощування одного компонента екосистеми і зниження участі інших або навіть їх повної відсутності, виснаження біологічних ресурсів, вичерпаності природної виробничої ємності екосистем, відставання адаптаційних можливостей людини від змін природного і соціально-виробничого середовища її проживання тощо.

Аналіз екологічних дисбалансів дозволяє визначити та систематизувати напрямки секторальної екологізації. Напрямки формуються певним переліком завдань, які розкривають означену раніше мету секторальної екологізації, мають ресурсну обґрунтованість та відносяться до категорії економічно доцільних та ефективних. Вони можуть бути також класифіковані у відповідності до стадій технологічного циклу, терміну впровадження, системного рівня управління процесами екологізації (підприємство, регіон, держава) або механізмів та інструментарію їх реалізації. Зауважимо, що останнім часом з'явилися публікації, в яких автори висловлюють своє бачення напрямів екологізації в реальному секторі національної економіки. Але здебільшого вони подані як певний перелік можливих екологоорієнтованих заходів, які майже не пов'язані із стратегічними документами секторального розвитку, не згруповані, не класифіковані та не обґрунтовані ані у відповідності до наведених критеріїв, ані до будь-яких інших. Адаже спонукання до конкретних дій потребує, перш за все, чіткого розуміння та наукового обґрунтування векторів екологоорієнтованої трансформації господарської діяльності.

Той чи інший сектор економіки є областю виникнення протилежних економіко-екологічних ефектів або результатів (антирезультатів), які обумовлені тими чи іншими перетвореннями. Мова йде про міжсекторальні екстерналії, які можуть мати як позитивний, так і негативний зовнішній ефект. Окремі сектори дійсно активно продукують негативні зовнішні ефекти, надаючи вагоме негативний вплив на природне середовище. Об'єкти господарювання таких секторів, продовжуючи нарощувати тиск на середу, передають всі витрати з подолання наслідків іншим секторам або об'єктам, не несучи при цьому ніяких додаткових витрат. Означені ефекти потрібно виявляти та класифікувати як за характером їх впливу на реципієнтів, так й за масштабністю впливу, виділяючи глобальні, тимчасові, міжсекторальні, міжрегіональні та локальні екстерналії [5].

Визначення напрямків секторальної екологізації доцільно пов'язувати з формуванням дерева цілей та визначенням відповідних дій, що дозволяють досягти окреслених цілей. Такий підхід дозволить представити процес екологізації у вигляді більш простих складових. Але потрібно додержуватися відомих методологічних принципів побудови цього ієрархічного переліку, а саме: формування стратегічних цілей, декомпозиції

незалежних цілей до рівня, коли ціль стане реальною та потенційно досяжною, тобто йдемо від «від загального до конкретного», коли цілі нижчого рівня є способами досягнення мети вищого рівня.

Екологізація суспільного виробництва та його секторів повинна супроводжуватися формуванням екоінформаційного продукту і розвитком відповідних потребам споживача інформаційних технологій. Тобто процес екологізації в будь-якому секторі потрібно оцінювати. Оцінити його можна за допомогою кількісно-якісних оцінок. Перші потребують розробки відповідного методичного інструментарію, який враховує специфіку сектору та надає можливість оцінити процес за допомогою прямих та відносних показників, тобто мова йде про кількісний вимір. Визначення індикаторів екологізації розглядається світовою спільнотою як обов'язковий етап, що відображує просування означених процесів у секторальному вимірі. Тобто система індикаторів повинна безпосередньо визначати: екологічну проблему; відповідні завдання по її подоланню; оцінку заходів (ефекти, витрати, ефективність, вплив на стан секторального розвитку тощо); напрямки моніторингу; ефективність політики екологізації у секторальному вимірі та ймовірності виникнення непередбачених тенденцій в суспільстві, економіці, природному середовищі. Іншими словами за допомогою запропонованих показників можливо визначити стан екосистем, вплив на них, наслідки для компонентів природного капіталу та характер заходів реагування на стан природного середовища. Можна використати інші критерії, але запропоновані показники повинні забезпечити аналіз та діагностику стану екосистем як об'єкту цілеспрямованої дії антропогенних та техногенних навантажень та оцінити відповідну реакцію середовища через блок соціально-економічних індикаторів.

Якісна оцінка стану секторальної екологізації – це критерій певної сформованості процесу екологізації, що дозволяє визначити дві групи оцінок: соціо-еколого-економічні результати та відповідні переваги. Тобто результат – це кінцевий підсумок або слідство завершення дії чи процесу, а переваги – це якісні виміри альтернативного процесу екологізації, що отримані внаслідок відмови від традиційних схем господарювання.

Запропоновану систему індикаторів потрібно розглядати як інформаційну складову екологічної політики і базу для моніторингу параметрів довкілля та впливу на нього суб'єктів господарювання. Але система індикаторів задля підвищення ефективності їх використання повинна відповідати певним вимогам: комплексно оцінювати процеси екологізації, забезпечувати міжрегіональну порівняльність та можливість контролю з боку регіональних і місцевих органів влади, громадських організацій.

Такий аналітичний інструментарій допоможе визначити тенденції, виявити причинно-наслідкові

зв'язки із економічними, соціальними або екологічними змінними; зробити певні порівняння із існуючими національними, регіональними та глобальними цілями; ранжирувати проблеми за обраними для аналізу критеріями, окреслити план дій по їх подоланню, зробити більш обґрунтованим прийняття управлінських рішень. Все це допоможе генерувати цільову інформаційну систему, яка займе відповідне місце в інформаційному просторі, що склався на теперішній час. Саме вона буде відбивати сутність і динаміку процесів і явищ нової ідеології секторального розвитку.

Створення екологічного інформаційного блоку для підприємств організаційно і технічно не відрізняється від завдань загальної інформатизації, однак вимагає перегляду звітної-статистичної роботи і використання ресурсу нового інформаційного поля в аналітичних і практичних цілях. Угрупування екологічної інформації доцільно здійснювати відповідно до основних тактичних задач секторальної екологізації.

Формування екоінформаційного блоку, алгоритмів використання баз даних та системи розповсюдження інформації екологічного характеру передбачає:

- створення інформаційно-аналітичних систем і розвиток консультативного підприємництва;
- побудову телекомунікаційної мережі в системі «наука – міністерство – відомства – регіони – області – райони – великі локальні об'єкти»;
- створення центру з виробництва тематичної відео-та видавничої продукції;
- створення демонстраційних господарств і підприємств, організацію постійно діючих виставок та науково-практичних конференцій, семінарів; розвиток системи екологічного моніторингу, що дозволяє підтримувати екоінформаційну базу даних;
- визначення організаційної форми надання та поширення екологічної інформації в системі «банк даних – споживач»;
- створення регіональних центрів навчання кадрів та організацію підтримки їх функціонування;
- реалізацію пілотних проектів з підвищення результативності екологічної інформатизації та прийняттю управлінських рішень на етапах вертикалі управління [6].

Сформований екоінформаційний базис зможе виконувати двояку місію: виступати в якості основи виявлення «вузьких місць» процесу екологізації і генезису екологоорієнтованого розвитку господарських систем, а також підвищувати ефективність екологічного управління в умовах аналізу великої кількості інформації про систему та множини потенційно можливих рішень.

Будь-які господарські процеси повинні аналізуватись з точки зору кінцевого результату, який потрібно оцінити за допомогою показників еколого-економічної ефективності, що враховують

еколого-економічні ефекти та витрати, які виникають в результаті впливу на навколишнє середовище. Цей інструментарій має за мету, на відміну від існуючого, традиційного зіставлення ефекту та витрат на його отримання, врахування:

- у складі отриманих ефектів – екологічних ефектів як позитивних, так і негативних, що виникають в результаті реалізації господарських рішень та мають вплив на довкілля або соціум;
- у складі понесених витрат – екологічних витрат на відшкодування наслідків для середовища (або його відновлення) в результаті тієї чи іншої господарської діяльності.

Діапазон застосування такого інструментарію досить великий і може бути широко застосовано в проектному аналізі при оцінках впливу на довкілля від реалізації будь-якого варіанту або альтернативних варіантів інвестиційних проектів. Це підвищить ступінь обґрунтованості інвестиційних проектів або природоохоронних заходів, що прийняті, шляхом удосконалення кількісних оцінок економіко-екологічної ефективності означених господарських рішень за рахунок, перш за все, переформатування складових грошових потоків та обсягів інвестицій, врахування тривалості впливу на довкілля, вибору альтернативної вартості капіталу тощо. В той же час такий інструментарій придатний для обґрунтування відмови від непридатних варіантів господарських рішень.

Таким чином, виявлення складових процесу секторальної екологізації, їх суттєве визначення дозволить провести певні узагальнення та сформулювати Концепцію секторальної екологізації, що розглядатиметься як рамковий загальний документ, розробити Стратегію, яка має бути зрозумілим для всіх публічним документом. Підсумком роботи повинен стати поетапний план дій з конкретним переліком необхідних для імплементації Концепції і Стратегії нормативних документів, визначенням термінів, впродовж яких ті чи інші органи мають вжити тих чи інших заходів. Наступним етапом, що логічно продовжує попередні дослідження є подальший інституціональний розвиток. Становлення певного інституційного середовища передбачає інтеграцію екологічної складової до галузевих політик, програм, планів дій та законодавчих актів на національному, регіональному та місцевому рівнях, створення відповідних інститутів, які визначають певні обмеження для суб'єктів господарювання та формують вектор їх екологоорієнтованої поведінки.

Процеси екологізації виробництва почалися, все більша кількість підприємств самостійно ініціює перехід до нових технологій, методів і форм господарювання. Надати цим процесам цілеспрямований характер можливо лише за допомогою створення відповідного правового поля, раціонального поєднання адміністративних та економічних механізмів державного управління

цими процесами в межах ефективних організаційних структур. Застосування дійових механізмів екологізації суспільного виробництва повинно:

- відповідати комплексному характеру процесів секторальної екологізації;
- враховувати багатофункціональність інструментального забезпечення;
- залучати та мотивувати товаровиробників всіх форм власності та господарювання, ком пенсувати їх витрати на початковому етапі екологізації;
- впроваджувати організаційні механізми секторальної екологізації.

Окремо слід зупинитися на розгляді форм міжвідомчої, міжсекторальної та партнерської взаємодії у вирішенні екологічних проблем в системі «держава – наука – суспільство – бізнес». Передумовою розвитку державно-приватного партнерства є утворення області спільних інтересів між державними органами, органами місцевого самоврядування, приватними суб'єктами господарювання та інститутами громадянського суспільства по вирішенню важливих соціально-економічних завдань і постійною потребою бізнесу в пошуку шляхів ефективного розміщення капіталу. Область завдань, що потребують рішення, досить різноманітна, так само різноманітні форми відносин між основними суб'єктами партнерства, які реалізують взаємні інтереси у вирішенні тих чи інших завдань. Ефективність такої взаємодії дозволяє розглядати партнерство як універсальну форму і дієвий механізм в досягненні стратегічних цілей державного та регіонального розвитку. Проте розвиток партнерських відносин гальмується в країні відсутністю системи державного управління в цій сфері, достатнього досвіду партнерської реалізації інвестиційних проектів та ефективних механізмів державної підтримки партнерських відносин. Реалізація потенціалу державно-приватного партнерства передбачає: створення інститутів партнерства, договірного регулювання партнерських відносин, регулювання, аналізу та контролю; визначення сфер та секторів партнерських відносин; стимулів для підтримки їх розвитку; пріоритетних напрямків реалізації переваг державно-приватного партнерства, обґрунтування форм взаємодії. Саме ці напрямки сформулюють певну специфіку партнерських екологоорієнтованих проектів секторальної спрямованості [7].

Процеси секторальної екологізації складні, багатовекторні, інноваційні та специфічні для відповідних секторів. Їм притаманні певні обмеження, ризики та загрози, які у своїй сукупності гальмують їх. Ці фактори протидії екологізації потрібно визначити. В умовах формування нової парадигми господарювання відомий понятійний апарат набуває нового змісту та потребує визначення. З метою упорядкування інформації складемо блок-схему дослідження сутності секторальної екологізації (рис. 2).

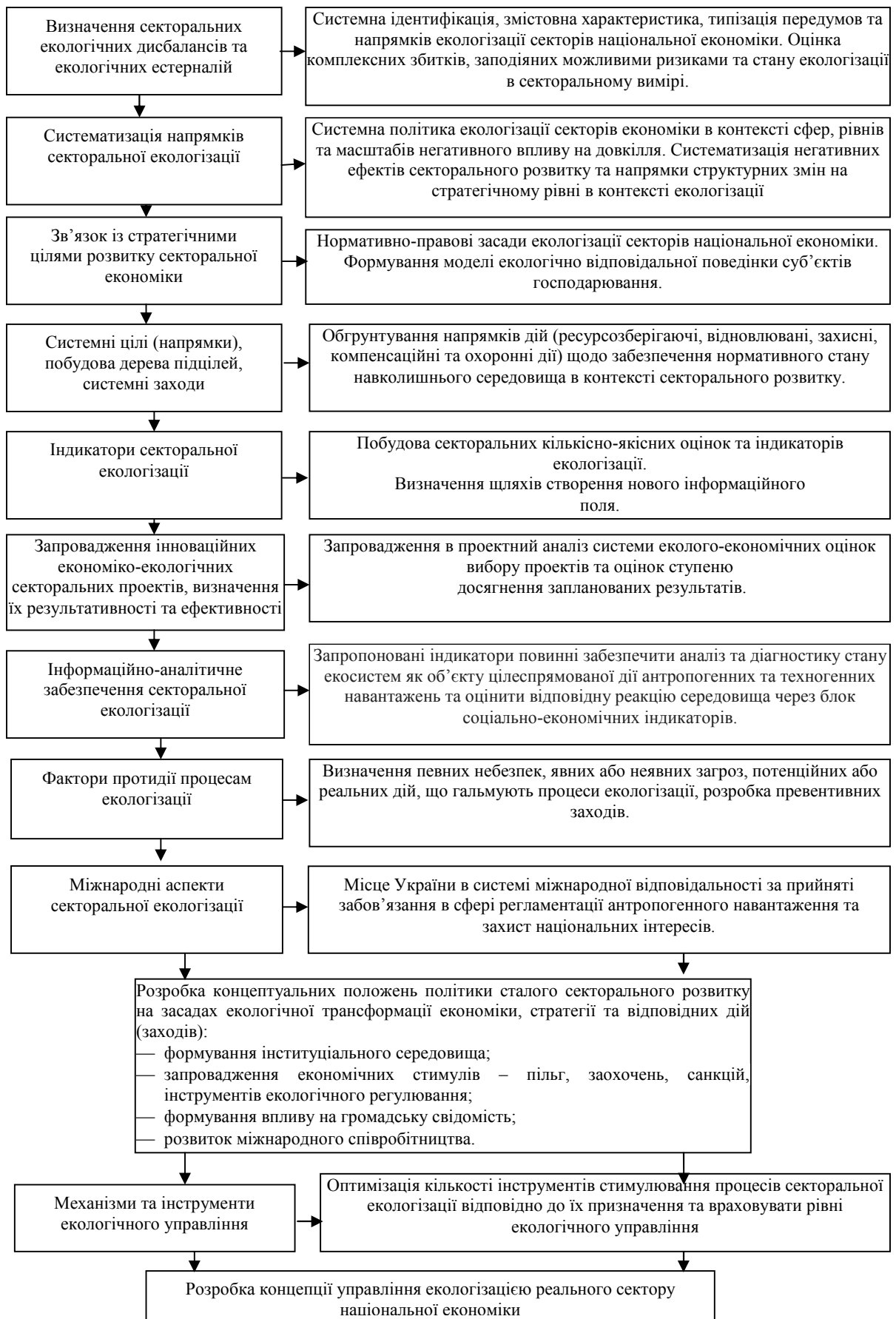

Рис. 2. Блок-схема дослідження сутності секторальної екологізації

Так секторальні обмеження – це запровадження надзвичайного режиму, певні санкції, тимчасова заборона або припинення діяльності підприємств і, навіть, їх будівництва або реконструкції за проектами, що наносять шкоду довкіллю. Явні або неявні обмеження можуть бути введені відносно продукції (послуг) підприємств, якщо порушуються стандарти якості, що прийняті на відповідних ринках або наноситься шкода довкіллю. Це означає, що підприємства зазнають певної невизначеності в своїй господарській діяльності, обмежують свободу ринкової поведінки як у часі, так і у просторовому вимірі.

Секторальні ризики потрібно розглядати як певну небезпеку, яка може бути пов'язана з безліччю причин, але в кінцевому підсумку небезпека веде до реальних соціо-економіко-екологічних збитків. Секторальні загрози – це зовнішні та внутрішні потенційні або реальні дії, які потенційно або реально можуть спричинити припинення процесу екологізації виробництва. Передбачити можливі обмеження та ризики досить складно, особливо коли остаточно не визначено напрямки екологічного господарювання в секторальному розрізі. Рівні ризику взаємопов'язані і мають якісний та кількісний вимір. В якісних оцінках характеристики ризику можуть варіювати в діапазоні - від прийнятних до неприпустимих.

Кількісно їх також можна виміряти за допомогою відповідних шкал і встановлення відповідного вимірника, якщо мова йде про очікуваний збиток від настання ризикової події. Але для оцінки ризику протидії секторальній екологізації доцільно використовувати якісні оцінки. Позначення ризикового поля дозволить розробити превентивні заходи запобігання подібних ризиків з метою досягнення нових стратегічних орієнтирів розвитку секторів економіки і включення економіки країни в глобальну ініціативу екологічних трансформацій національних економік.

Проблеми екології в сучасному світі набули не тільки міжнародного значення, але й політичної спрямованості. Усвідомлення глобальних наслідків руйнування середовища привело до глобальної необхідності збереження природних ресурсів і екосистем. Охорона довкілля визначена пріоритетним напрямом співпраці між Україною та Європейським Союзом. Інтеграція України з ЄС у цій галузі передбачає створення гармонізованої правової, нормативно-методичної та організаційної структури управління, яка відповідає загальноєвропейським вимогам екологічної безпеки. З огляду на це визначенню підлягають цілі, принципи, напрямки, завдання, рівні, пріоритети багатостороннього співробітництва з країнами-членами ЄС, міжнародними організаціями, країнами Чорноморського регіону в напрямку екологізації господарської діяльності. До числа проблем екологічної спрямованості та секторальної належності можна віднести: охорону водних ресурсів, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, політика поводження

з відходами, використання альтернативних джерел енергії, знешкодження непридатних пестицидів, розвиток органічного виробництва тощо.

Одним із завдань екологічної модернізації України є імплементація європейських директив у сфері охорони навколишнього природного середовища. Програма розвитку ООН реалізує проект ПРООН-ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України». Це потребує відображення основних положень щодо імплементації в національну політику України таких основних документів, як Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату, Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття і конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням. Реалізація завдань всіх трьох конвенцій базується на глобальному партнерстві з метою збереження та відновлення екосистеми Землі, та переході глобальної економіки на шлях збалансованого розвитку. Процес імплементації передбачає використання європейського досвіду імплементації екологічних директив та регламентів ЄС, посилення інституційного потенціалу України, розробку відповідних фінансових стратегій з врахуванням секторальної бюджетної підтримки, що балансує інвестиційні потреби і джерела їх покриття, визначення можливих ризиків. Загальні рекомендації для проведення галузевого аналізу передбачають проведення SWOT-аналізу, GAP-аналізу програм розвитку галузей та відповідних підгалузей, узагальнення результатів та надання рекомендацій щодо інтеграції принципів та зобов'язань за трьома Конвенціями Ріо до національної політики України.

Опрацювати означені напрямки наукового дослідження процесів екологізації можливо лише за допомогою методів наукового пізнання. Але достовірність та різноманітність висновків залежить від застосованих методів. Саме інформативність дослідження визначає їх вибір. Тому отримання об'єктивних висновків визначається правом автора обирати, розвивати та диверсифікувати систему загальнонаукових, формально-логічних та спеціальних методів, які формуються на міждисциплінарній основі та дозволяють прирощувати нове знання.

Висновки

Означені методологічні підходи щодо дослідження секторальних моделей екологізації досить складні, потребують осмислення та подальшого розвитку. Вони формують не тільки бачення проблеми, способи отримання наукових знань, а й певний вектор конкретних дій, які змінюють існуючий стан виробництва в напрямку впровадження чистих технологій в практику господарювання та послаблення тиску на довкілля. Процес цей глобальний, багатовимірний, незворотний та витратний. Він передбачає для кожної країни: наявність політичної волі; активної законотворчої роботи на національному, регіональному та місцевому рівнях; суттєвих перетворень в політиці секторального госпо-

дарювання; розробку механізмів міжвідомчої, міжсекторальної та партнерської взаємодії у вирішенні екологічних проблем.

Запровадження нової ідеологічної основи подальшого економічного росту є свідченням не тільки усвідомлення нагальних проблем сучасності, але й потужним поштовхом до

конкретних дій в цьому напрямку. Цей шлях визначає світовий спадок майбутнім поколінням, який потрібно сформувати спільними діями, долаючи ризики, загрози та обмеження. Місце України в цьому процесі потрібно визначити конкретними діями на всіх рівнях вертикалі управління.

Список літератури:

1. Харічков С. К. Ключові орієнтири інноваційної моделі економіки України на засадах сталого природогосподарювання [Електронний ресурс] / С. К. Харічков, В. І. Крутякова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 2 (12). – С. 175 – 183. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html>.
2. Курінець Л. Є. Пріоритети секторального розвитку в контексті формування національної політики екологізації економіки [Електронний ресурс] / Л. Є. Курінець // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «География». Том 26 (65). – 2013. – № 3. – С. 226 – 242. – Режим доступу до журн.: <http://sn-geography.crimea.edu/arhiv/2013/uch-26-5/024-kup.pdf>.
3. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. – 751 с.
4. Курінець Л. Є. Экологизация продовольственного комплекса: теория, методология, механизмы / Л. Е. Курінець. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины, 2010. – 720 с.
5. Курінець Л. Є. Екологічні екстерналії продовольчого комплексу / Л. Є. Курінець // Вісник соціально-економічних досліджень. Зб. наук. праць Одеського держ. екон.ун-ту. – Вип. 39. – Одеса: АТЗТ ІРЕНТ, 2010. – С. 353 – 360.
6. Курінець Л. Є. Информационное обеспечение экологического управления продовольственным комплексом / Л. Е. Курінець // Экономические инновации: «Українське Причорномор'я в національних і міжнародних координатах розвитку: природокористування, рекреація та туризм». – №44. – 2011. – С. 134 – 145.
7. Курінець Л. Є. Институциональный базис партнёрских отношений в реализации задач экологизации продовольственного комплекса / Л. Е. Курінець // Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України // Матеріали науково-практичної конференції. м. Одеса, 22-23 вересня 2011 р. – ІПРЕЕД НАН України, 2011. – С. 80 – 82.
8. Потапенко В. Г. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки / В. Г. Потапенко // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №3 (28). – С. 16 – 22.

Надано до редакції 16.11.2014

Курінець Лариса Євгенівна / Larisa E. Kupinets
lek_larisa@ukr.net

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Методологічні засади дослідження процесів екологізації секторів національної економіки [Електронний ресурс] / Л. Є. Курінець // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 6 (16). – С. 160-169. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>